

İNGİLTERE ve AMERİKA'DA MECLİS TAHKİKATI

Asistan Ergun ÖZBUDUN

§ 1. Teşri organının tahkikat yetkisinin mesnedi ve gayeleri :

I — Mesnedi : Meclis tahkikatı müessesesinin İngiltere ve Amerikadaki tanzim şeklini incelemeden önce, genel olarak bu müessesenin mahiyeti ve gayeleri üzerinde kısaca durmayı faydalı buluyoruz.

Meclis tahkikatı, teşri organının, görevlerinin ifasında kendisine faydalı olacak bilgileri toplamak maksadıyla tahkikatta bulunmasıdır. Bu bakımdan tahkikat yetkisi, teşri organının esas yetkilerini iyi bir şekilde kullanmasına imkân hazırlayan, bu yetkilerin kullanılmasının ihzari bir safhasını teşkil eden yardımcı bir yetkidir (auxiliary power). Eski Amerikan Cumhurbaşkanı Harry S. Truman, tahkikat yetkisinin önemini şu sözlerle belirtmiştir : «Fikrimce tahkikat yetkisi, Kongrenin yetkilerinin en önemlilerinden biridir. Bu yetkinin kullanılış tarzı, Kongrenin müstakbel durum ve itibarını tâvinde geniş ölçüde müessir olacaktır. Bilgili bir Kongre, dirayetli bir Kongredir; bilgisiz bir Kongre ise, halkın saygı ve güvenini muhakkak ki büyük nisbette kaybedecektir» (1). Görülüyor ki teşri organının, görevlerini lâıyıkı ile yapabilmesi için, müessir olmak istediği durumlar hakkında bilgi sahibi olması lâzımdır. Zamanımızın karışık hükûmet ve idare mekanizması karşısında, milletvekillerinin bütün lüzumlu bilgileri kendilerinde toplamış olmaları beklenilemez. O halde bu malûmatın elde edilmesi veya tamamlanması için Meclis - dışı kaynaklara başvurulması zârudur. İşte teşri organının tahkikat yetkisinin mesnedi budur (2).

(1) Schwartz, American Constitutional Law, s. 73.

(2) Schwartz, s. 73; Mc. Grain v. Daugherty, 273 U.S. 135 (1927) (Dodd, Cases and Materials on Constitutional Law, s. 200 - 201).

Parlamento, bu meclis - dışı kaynakların, yani milletvekili olmayan şahısların bilgilerine müracaat ederken, tahkikat faaliyetini onların sadece «ihliyarı» mahiyetteki yardımlarına inhisar ettiremez. Diğer bir deyimle, lüzum gördüğü şahısları şahadette bulunmaya veya nezdindeki vesikaları ibraza «icbar etme» yetkisi de, tahkikat yetkisinin zaruri bir tamamlayıcısıdır. Zira «cebir» unsurundan ve «müeyyide»den mahrum bir tahkikat yetkisi, kendisinden beklenen faydanın pek azını temin edebilir (3).

II — Gayeleri : Meclis tahkikatının, teşri organının esas görevlerinin ifasında yardımcı ve ihzari bir vasıta olduğunu söylemiştik. Şu halde bu müessesenin ne gibi gayelerle ve ne gibi sahalarda kullanılabileceğini tesbit etmek için, teşri organının asli görevlerini hatırlamamız icap eder. Bu görevlerin başlıcaları, kanun yapma, icra organının murakabesi ve umumi efkarı aydınlatma görevleridir.

1. Kanun yapma işinde meclis tahkikat usulüne başvurulmasının örnekleri, bilhassa Amerikan tatbikatında çoktur. Meselâ Amerikan Kongresi 1933 yılında, «Wall Street Tahkikatı» adı ile maruf tahkikat vasıtasıyla, banka ve borsalarda cereyan etmekte olan muameleler hakkında bilgi toplamış ve bu tahkikat, yatırım işlerinde mevcut olduğu anlaşılan bazı suiistimalleri önlemeye matuf bir seri düzenleyici kanunun çıkarılmasına müncer olmuştur.

2. Bilindiği gibi demokratik rejime sahip memleketlerde teşri organlarının başlıca görevlerinden biri de, icra organının faaliyetlerinin murakabesidir. Meclis hükümeti sisteminin ve parlamanter rejimin müşterek özelliği, icra organının Parlamente'ya karşı doğrudan doğruya mesul durumda bulunması olduğuna göre, bu iki hükümet sisteminde Parlamento murakabesi için ayrıca bir mesned aramaya lüzum yoktur. Başka bir deyimle teşri organının icra organı üzerindeki murakabesi, esasen bu sistemlerin mahiyetlerinin icabıdır (3 a). Buna mukabil icra organının Parlamente'ya karşı doğrudan doğruya mesul olmadığı Başkanlık hükümeti sisteminde meclis murakabesini başka esaslara istinad ettirme zarureti vardır. Nitekim Amerikada Kongrenin icra organı üzerindeki murakabesi ve bunun bir vasıtası olan meclis tahkikatı, şöyle izah ve müdafaa edilmektedir :

(3) Rottschaefter, Handbook of American Constitutional Law, s. 160.
(3 a) Aynı mahiyette, Arsel, Türk Anayasa Hukuku, s. 268.

a) Bütün devlet dairelerinin vazifelerini ifa edebilmeleri için lüzumlu olan tahsisatı Kongre verir. O halde bu tahsisatın yerinde kullanılıp kullanılmadığını incelemek, dolayısıyla icra organını murakabe etmek Kongrenin hakkıdır.

b) Doğrudan doğruya Anayasa ile teşkil edilmiş olan bazı devlet daireleri hariç, bütün idari ve icrai merciler, ancak Kongrenin iradesi ile mevcut olabilir. Binaenaleyh Kongre, bu mercilerin Başkanca tâyin edilen memurlarını azil yetkisine sahip bulunmasa bile, gerektiğinde bu daireleri tamamen lağvetmek yetkisini haizdir (4). Bu bakımdan da devlet dairelerinin görevlerini iyi ifa edip etmediklerini murakabe etmek Kongrenin hakkıdır.

Görülüyor ki Kongrenin sahip bulunduğu bu yetkiler, başkanlık hükümeti sistemini kabul etmiş olan Amerikada da icra organının teşrii murakabesi ve dolayısıyla meclis tahkikatı müessesesinin bu maksatla kullanılması için bir mesned teşkil etmektedir. Gerçekten Amerikan teşrii tatbikatında meclis tahkikatı müessesesi, en çok icra organının murakabesi gayesi ile kullanılmaktadır.

3. Teşri organının mühim görevlerinden biri de, vatandaşları devlet işleri hakkında aydınlatmaktadır. A. B. D. eski Cumhurbaşkanı Woodrow Wilson, bu konuda şunları yazmaktadır: «Halkın, siyasi meseleler hakkında, milleti ilgilendiren bütün konuların kuvvetli bir münakaşa ışığı altına serildiği bir heyet tarafından aydınlatılması ve kendisine yön verilmesi, kanun yapmadan daha önemlidir». Meclis tahkikatlarının başlıca «faydası, bu işleri memleketi tatmin edecek şekle sokmak değil (Bu da muhakkak büyük önem taşımakla beraber), halkı aydınlatmaktır... Halk, Kongre vasıtasıyla, devlet dairelerinin en mühim meselelerinden günü gününe bilgi sahibi kılınırsa... icra organına karşı zamanımızda sık sık sarsılan itimadı pek kısa zamanda yeniden teessüs eder... Kongre tarzındaki heyetlerin tahkikat faaliyetleri, tasavvur edilebilecek en iyi malûmat kaynağıdır. Kongre, tahkikatta bulunmak için

(4) Landis, Constitutional Limitations on the Congressional Power of Investigation (H. L. R., 1926, c. 40), s. 194 - 197. Nitekim Amerikada 1810 yılında bir meclis tahkikatı açılması hakkındaki müzakerede Pitkin, bu konuda şöyle demişti: «İcra organı, memuru azletme vazifesini yapmazsa, bu durumda o memuriyeti lağvetmek suretiyle biz kendi vazifemizi yaparız» (Landis, s. 211).

meşru bir saike ve tahkikat neticesinde elde ettiği bilgi üzerine müessir şekilde hareket etme yetkisine sahip olan tek teşekküldür. Basın, sadece mütecessis veya sadece partizandır. Halk, dağınık ve teşkilatsızdır. Buna mukabil Kongre, gerçekten halk iradesinin sözcüsüdür.» Bu bakımdan «Kongrenin aydınlatma görevi, yasama görevine dahi üstündür» (5).

Meclis tahkikatına âmme efkârını aydınlatma saiki ile başvurulmasının en ilgi çekici örneklerinden birisi, Amerikan Temsilciler Meclisinin, meşhur «Amerikan Aleyhtarî Faaliyetler Komisyonu» vasıtasıyla yaptığı tahkikattır. Bu komisyonun tahkikatı, önemli bir kanun yapma faaliyeti ile sonuçlanmamışsa da, Lord Jowitt'in dediği gibi, «şüphesiz ki Komisyon, komünist sızmasındaki gerçek tehlike hakkında Amerikan halkını uyarmak ve komünist sempati-zanlarının Federal teşkilâta girmekte ne derece muvaffak oldukları hususunda âmme efkârını aydınlatmak bakımlarından büyük işler başarmıştır» (6).

4. Nihayet teşri organına, seçim ihtilaflarını halletmek, milletvekillerinin seçilme ehliyetini haiz olup olmadıklarına veya kaybedip etmediklerine karar vermek, ittiham (impeachment) da bulunmak (6 a) gibi bazı kazai görevler de verilmişse, şüphesiz bu görevlerin icrası, önceden bir tahkikat yapılmasına lüzum gösterir.

§ 2. İngiltere'de meclis tahkikatı :

I — Genel olarak : İngilterede meclis tahkikatına, biri tamamen diğeri kısmen tekabül eden iki ayrı müessese vardır. Bunlardan birincisi, Avam ve Lordlar Kamaralarının kendi içlerinden seçtikleri «Müntehap Komisyonlar» (select committees) vasıtasıyla yaptıkları gerçek anlamında meclis tahkikatı, diğeri de 1921 tarihli Tahkikat Mahkemeleri Kanunu (Tribunals of Inquiry Act)'na dayanılarak yapılan ve açılması meclislerden birinin kararına isti-

(5) Wilson, Congressional Government, s. 195 - 98; aynı mahiyette H. L. R., c. 38, Notes, s. 239.

(6) Schwartz, s. 76'dan naklen.

(6 a) İngiltere'de bazı devlet memurlarının ve bilhassa yargıçların azli için her iki meclisin Tac nezdinde yapacağı talep (address) de, bir meclis tahkikat komisyonunun bu yoldaki raporuna istinad edebilir (Anson, The Law and Custom of the Constitution C. I, s. 401).

nad etmekle beraber, üyeleri Kral veya bir Devlet Bakanı tarafından seçilen mahkemelerce icra olunan tahkikattır.

Bu iki usulden başka, câri hukukta veya temel siyasette bir değişiklik yapılması isteğinin belirdiği ve hükûmetçe meselâ, önceden bir araştırmaya lüzum gösterecek kadar mühim telakki edildiği hallerde, doğrudan doğruya «icra organı»nın iradesiyle kurulan bazı komisyonlarca da tahkikat ve araştırmalarda bulunduğu görülmektedir. Bu gibi hallerde hükûmet, o hususun tahkiki ve bütün vechelerinin bir raporla kendisine bildirilmesi için, ya bir Bakanlık Komisyonu (departmental committee) veya bir Krali Komisyon (Royal Commission) kurma yoluna gider. Krali Komisyonlar Kral iradesiyle, bakanlık komisyonları ise ilgili bakan tarafından kurulur ve her iki halde de üyeleri, bakanlıklar tarafından ve mutasavver kanun mevzuu ile en yakından ilgili olan kişiler arasından seçilir. Bunların umumiyetle hükûmet memurları dışından intihap olunması mutaddır.

Tahkikat heyeti raporunu verince, rapordaki tavsiyelerin ne dereceye kadar kabule şayan olduğuna ve böyle olduğu takdirde de Parlamenteoya ne şekilde arzedileceğine karar vermek, ilgili bakana veya bütün olarak hükûmete aittir. Diğer bir ifade ile, hükûmet dışı bir teşekkül olması bakımından heyetin görevi münhasıran istişaridir (7).

Bu izahatımızdan anlaşılacağı üzere Krali Komisyonlar ve Bakanlık Komisyonları İngilterede çok kullanılan bir vasıta olmakla beraber, ne kuruluşu, ne de gaye ve yetkileri bakımından meclis tahkikatı müessesesine benzemektedir.

II — Müntehap Komisyonlar : İngiliz Parlamentosunda müntehap komisyonlar, zaman zaman Meclislerden biri tarafından, muayyen mesele veya kanun layihaları ile meşgul olmak veya «bir hususu tahkik etmek» maksatlarıyla kurulur (8). Konumuz meclis tahkikatı olduğuna göre, biz müntehap komisyonların sadece «tahkikat» faaliyetlerinden bahsedecek ve bunların genel (public) ve özel (private) kanun layihaları ile ilgili çalışmalarını üzerinde durmayacağız.

(7) Wade and Phillips, Constitutional Law, s. 226 - 227; Friedrich, Constitutional Government and Democracy, s. 346.

(8) May, Parliamentary Practice, s. 587; Hood Phillips, Constitutional Law, s. 173.

1. Meclislerin, müntehap komisyonlar vasıtasıyla tahkikatta bulunması usulünün tarihçesi : Bu yoldaki tatbikat, 1689 yılında başlamıştır. Tahkikatın konusu, o tarihte İrlanda'da girilmiş bulunan harbin kötü yönetimi idi. Kurulan komisyon, yaptığı tahkikat sonucunda verdiği raporda, Londonderry valisi Albay Lundy'nin hareket tarzındaki hataları sert bir lisanla belirtmiş ve bunun üzerine Avam Kamarası, Tac'a başvurarak kendisinin, vatana hiyanetten dolayı yargılanmak üzere İngiltere'ye gönderilmesini talep etmiştir (9).

Önceleri bu komisyonların şahitlere yemin verdirmek yetkisi yoktu. Bu yetki ilk defa 1770 yılında Grenville Kanunu ile, münaazaalı seçimlerin tahkikine memur komisyonlara verildi. Nihayet 1871 yılında «Parlamento Şahitlerinin Yeminleri Kanunu» (Parliamentary Witnesses Oaths Act) ile Avam Kamarası veya onun bir komisyonu, huzuruna celbettigi şahitlere yemin verdirmeğe yetkili kılındı (10).

2. Müntehap Komisyonların teşkili : Bu komisyonlar, meclislerden biri veya diğeri tarafından verilen bir kararla kurulur. Avam Kamarasında, Kamara aksine karar vermedikçe, en çok on beş üyeden teşekkül eder (11). Lordlar Kamarasında ise böyle bir sayı tahdidi yoktur (12).

«Müntehap Komisyona şibih-kazai mahiyette bir tahkikat işi tevdi edilecekse, komisyon üyelerinin veya bazılarının aday gösterilmeleri için Seleksiyon Komitesini (13) tevkil etmek mutadır» (14).

Her iki mecliste müntehap komisyonlar kaideten gizli oyla seçilir. Komisyon üyelerinin seçiminde ne meclisler, ne de bu se-

(9) Anson; s. 397; Hood Phillips, s. 80; Schwartz, s. 73.

(10) Anson, s. 397 - 398.

(11) Avam Kamarası İç Tüzüğü (1948 tarihli), m. 66 (May, s. 1034).

(12) May, s. 587.

(13) 11 üyeden mürekkep olan Seleksiyon Komitesi (Committee of Selection), İç Tüzük (m. 58) gereğince, daimi komisyonların üye adaylarını seçmekle görevlidir. Aynı madde hükmüne göre «seleksiyon komitesi bu üyeleri aday gösterirken, Kamaranın teşekkül tarzını nazara alır». Bu hüküm, daimi komisyonlarda her partinin, Kamaradaki kuvveti nisbetinde temsil edilmesi anlamına gelmektedir.

(14) May, s. 589.

çim için Seleksiyon Komitesinin tevkil edildiği hallerde bu komite, herhangi bir tahditle bağlı değildir. Ancak bir müntehap komisyon üyesinin, şahsen ilgili bulunduğu bir topluluğun faaliyetleri tahkikat mevzuu olduğu takdirde bu tahkikatta yer almaması câri tatbikat icabıdır (15).

Komisyon, umumiyetle başkanını bizzat seçer (16).

3. Tahkikatın sahası : Tahkikatın sahası ve mahiyeti çok değişik şekiller arzedebilir. Meselâ bir devlet dairesinin faaliyetleri, millî bir felaketin sebepleri, özel bir şahsın hareket tarzı ve nihayet bazı hususları icra organının nezaret ve murakabesi altına sokmanın doğru olup olmayacağı gibi meseleler hakkında bilgi edinmek, tahkikatın konusunu teşkil edebilir (17). Tahkikatın sahasının herhangi bir sınırla kayıtlı olmadığı, mahkemeler tarafından da kabul edilmektedir. Nitekim Howard v. Gossett davasında hâkim Lord Coleridge, bunu şu sözlerle ifade etmiştir : «Avamın, Lord Coke'un sözleri ile, ülkenin umumi müfettişleri (general inquisitors of the realm) olduklarını tamamiyle kabul ediyorum; tahkikatlarının konusunu tahdit edecek herhangi bir sınır tâyin etmek güç olacaktır... Hakkında bilgi edinmeleri âmmenin menfaatine olacak herhangi bir hususu tahkik edebileceklerini ifade etmeyi tatminkâr buluyorum, ve zannımca bu kategoriye giren şeylerin neler olduğunu tâyin etmek de, bizzat kendilerine bırakılmıştır» (18).

Teknik bakımdan tahkikatın sahası, komisyonun teşkiline dair meclis kararında (19) gösterilir; komisyon, faaliyetlerinde bu sınırı aşmamaya mecburdur. İlgili meclis, sonradan tahkikat sahasının genişletilmesini arzu ederse, talimat (instruction) yolu ile komisyona bu munzam yetkiyi verebilir. Aynı usul, komisyonun yetkilerinin veya tahkikat sahasının tahdidi için de kullanılır (20).

4. Komisyonun çalışma usulü :

a) Şahitlerin ve vesikaların celbedilmesini sağlayan usuller : Bir müntehap komisyon, Kamaradan bu konuda sarıh yetki almış

(15) May, s. 590.

(16) May, s. 594.

(17) Anson, s. 398.

(18) Schwartz, s. 76 - 77.

(19) Buna «order of reference» denilmektedir.

(20) May, s. 593.

olmadıkça, şahitleri davet ve vesikaların ibrazını talep edemez. Mamafih komisyonun faaliyet konusu veya konularından biri, bazı vakıaların tahkiki ise, komisyon, bu hususta sarih bir yetkisi olmasa bile, kendi istekleriyle huzuruna gelen şahitleri dinleyebilir ve kendisine ibraz edilen vesikaları inceleyebilir.

Lordlar, müntehap komisyonlara, şahitleri celp ve vesikaların ibrazını talep yetkisi vermezler; buna ihtiyaç olduğu takdirde Kamara, komisyon başkanının talebi üzerine böyle bir emri bizzat ısdar eder. Buna mukabil Avam Kamarasında ya komisyonun teşkili anında veya bilahare başkanın teklifi üzerine müntehap komisyonlara, şahitleri ve vesikaları celbetme yetkisinin verilmesi muhtemeldir.

Şahitler, işte bu yetkiye istinaden, başkan tarafından imzalanan bir emirle komisyon huzuruna davet edilebilir ve nezdinde bulunan lüzumlu vesikaları da beraberinde getirmesi istenilebilir. Bu şekilde davet olunan bir şahit, gelmekten imtina ettiği takdirde durum, Kamaraya bildirilir ve Kamara umumiyetle kendisini huzuruna çağırır. Bu arada şahit komisyon huzuruna çıkarsa, meclise celbine dair emir kaideten iptal edilir; gelmemekte ısrar ettiği takdirde ise, Kamaraya saygısızlık (contempt) ta bulunmuş sayılarak buna göre muamele görülür (21).

(21) Burada, tahkikat yetkisinin müeyyidesini teşkil etmesi bakımından konumuz için önem taşıyan bir hususu, yani meclislerin cezai kaza yetkisini kısaca izah etmeyi lüzumlu görüyoruz. İngiltere'de meclislerden her biri, imtiyazlarını tatbik mevkiine koymak ve bunları ihlâl edenleri - üye olsun olmasın - cezalandırmak yetkisine sahiptir. Gene her iki meclis, üyelerini veya yabancıları, kendisine saygısızlıktan dolayı cezalandırmak yetkisini haizdir. Bu iki hal, yani «imtiyazın ihlâli» (breach of privilege) ve saygısızlık (contempt) arasında şu fark vardır: Kamaraların imtiyazları - ve dolayısıyla bunların ihlâli halleri - muayyendir; buna mukabil neyin saygısızlık teşkil edeceği katiyetle muayyen değildir; bu, Kamaraca tâyin ve takdir olunur. Mamafih «saygısızlık» teşkil eden hareketlere de «imtiyazın ihlâli» denildiği vakidir (Hood Phillips, s. 155; May, s. 41 ve 88 - 89). May, saygısızlık teşkil eden hareketler hakkında şunları yazmaktadır: «Saygısızlık addedilebilecek her hareketi saymağa uğraşmak boşunadır; zira saygısızlıktan dolayı cezalandırma yetkisi, mahiyeti itibarile takdiridir. Mamafih meclis zabıtlarından, Parlâmento hukukunu

Şahit olarak komisyon huzuruna çıkması istenilen şahıs, o Kamarada üye ise, komisyon başkanı kendisini yazı ile davet eder. Gelmediği takdirde komisyon, kendisine celpname gönderemez; sadece Kamarayı keyfiyetten haberdar eder. Kamara, uygun gördüğü takdirde o üyenin komisyon huzuruna gelmesi için bir emir ısdar edebilir (22).

b) Şahitlerin dinlenmesi. Şahit, komisyonun sormayı uygun gördüğü bütün sorulara cevap vermeye mecburdur. Meselâ vereceği cevabın kendisini bir davaya maruz bırakacağı; şahadette bulunması istenilen hususun imtiyazlı (privileged) bir beyan olması (Meselâ bir avukattan, müvekkilinin sırlarını ifşa etmesinin istenmesi hali); şahadetin, cereyan etmekte olan bir dâvada aleyhine tesir icra edeceği gibi sebeplerle şahadetten imtina edemez. Halbuki bunların bir kısmı, mahkeme huzurunda şahadetten çekilmeye cevaz veren sebeplerdir. Keza bir şahit, zilyetliğinde bulunan bir vesikayı, vesika sahibinden, bunu izinsiz ifşa etmemesi hususunda talimat almış olduğu gerekçesiyle ibrazdan imtina edemez.

Şahit, kendisine usulüne uygun şekilde sorulan bir soruya cevap vermediği veya ibraz etmesi istenilen bir vesikayı getirmedeği

umumi olarak ifadeye yardım edecek bazı prensipler istihraç edilebilir. Umumiyetle, meclislerden birinin görevlerini ifa etmesini engelleyen veya güçleştiren, yahut bunların üye veya memurlarını vazifelerini ifadan alıkoyan veya bunu güçleştiren, yahut da doğrudan doğruya veya dolayısıyla böyle bir netice doğurmak istidadını gösteren her fiil veya menfi fiilin, bu hususta bir emsal mevcut olmasa bile, bir saygısızlık adde dileyebileceği söylenebilir» (May, s. 109). Kamaraların cezalandırma yetkisi bakımından fiilin, meclis içinde veya dışında vuku bulması arasında da bir fark yoktur.

Kamaraların, imtiyazın ihlâli ve saygısızlık hallerinde faili cezalandırma yetkisine sahip olduğunu böylece gördükten sonra, bu sebeplerle verebilecekleri cezaların neler olduğuna da kısaca işaret edelim. Lordlar Kamarası, kendisini evrak üzerinde tetkikat yapan bir mahkeme addettiği için, belirli süreli hapis cezaları ve ayrıca para cezası vermeye yetkilidir. Avam Kamarası ise, belirli süreli hapis cezası veremez; Avam Kamarası tarafından hapsedilenler, Kamaranın tatil olunması üzerine otomatikman tahliye hak kazanırlar; keza Avam Kamarası, iki asırdan beri para cezası tatbik etmiş değildir (May, s. 90 ve 100 - 102).

(22) May, s. 599 - 601.

takdirde, durum Kamaraya bildirilir. Bu gibi hallerde Kamara, o şahidi huzuruna celbederek, komisyon tarafından sorulan suallere cevap vermesinin gerektiği hususunda kendisine ihtarda bulunur.

Aynı şekilde, yanlış veya kaçamaklı şekilde şahadette bulunan, veya komisyonu yanıltmak maksadıyla yanlış yahut taklid edilmiş vesikalar ibraz eden, veya diğer bir şekilde komisyonu yanıltmaya teşebbüs eden, yahut komisyona veya üyelerinden birine karşı saygısızlık gösteren (meselâ komisyonun huzuruna sarhoş olarak çıkan) şahitlerin durumu Kamaraya bildirilir ve Kamara, kendilerine karşı ne gibi bir müeyyide tatbik edileceğini tâyin eder. Şahit, yeminli olarak dinlendiği halde yalan söylemişse, bu hareketi ayrıca 1911 tarihli Yalan Yemin Kanunu (Perjury Act) mucibince umumi mahkemelerce de takip ve tecziye olunur.

Komisyon huzurunda ifade verecek şahitlere müdahalede bulunan, yahut bunları saklamak veya korkutmak suretiyle ifade vermelerini önlemeye çalışan şahıslar, Kamara imtiyazlarını ihlal etmiş sayılarak cezalandırılırlar.

Komisyon huzurunda ifade veren şahitler, bu beyanlarından dolayı üçüncü şahıslara karşı mesul tutulamazlar. Bu şahitleri, ifadelerinden dolayı tehdit veya taciz eden veya aleyhlerinde dava açan kimseler, Kamara imtiyazlarını ihlal etmiş addedilir. 1892 tarihli «Şahitleri Koruma Kanunu» (Witnesses (Public Inquiries) Protection Act) da, meclis komisyonları huzurunda verdiği ifadeden dolayı bir şahidi tehdit, tecziye veya ızrar eden kimseler için hapis ve para cezası müeyyideleri koymuştur; meğer ki şahadet, suiniyetle yapılmış olsun (23).

c) Muamelelerin aleniyet veya gizliliği : Lordlar Kamarası İç Tüzüğü'nün 49'uncu maddesine göre, Kamara üyelerinden veya bunların müstakbel haleflerinden başka hiç kimse, çağrılmadıkça komisyona giremez. Ancak bu hüküm, sıkı şekilde tatbik edilmekte ve şahitlerin ifadeleri alınırken yabancıların da hazır bulunmasına umumiyetle müsaade olunmaktadır. Mamafih Komisyon, lüzum gördüğü takdirde yabancıların dışarı çıkarılmasına karar verebilir.

Buna mukabil komisyonlar müzakere halinde iken bütün ya-

(23) May, s. 603 - 606.

bancaların dışarı çıkarılması, her iki Kamarada da değişmez bir tatbikat halindedir (24).

d) Tahkikatla ilgili şahısların komisyonda dinlenmesi : Hareketleri tahkikata konu teşkil eden şahısların, komisyon huzurunda ya şahsen veya vekilleri vasıtasıyla dinlenmelerine Kamaraca müsaade edilebilir. Kamara, buna, ya komisyonun tâyini anında veya bilahare komisyonun hususi bir raporu üzerine, yahut da başkanın teklifi ile karar verebilir. Önceleri tatbikat, ilgili tarafa, bizzat veya vekil vasıtasıyla ifade vermek hususunda bir tercih hakkı tanımaktaydı. Fakat son yıllardaki temayül, sadece vekillerin dinlenmesi yolundadır (25).

e) Komisyonun raporu : Avam Kamarası İç Tüzüğü'nün 75'inci maddesine göre «şahıs, evrak ve kayıtları celbetme yetkisi ile mücehhez bir müntehap komisyon, tetkikine arzedilen hususlardaki fikir ve mütalaalarını, huzurunda vaki şahadetlerin zabıtları ile birlikte, Kamaraya gönderebilir ve ayrıca Kamaranın dikkatini çekmeyi uygun gördüğü herhangi bir konuda hususi bir rapor tanzim edebilir» (26).

Rapor tasarısı umumiyetle başkan tarafından hazırlanır, komisyon tarafından müzakere ve kabul edildikten sonra Kamaraya arz edilir (27).

5. İngiltere'de meclis tahkikatı usulünün işleyişi : İngilterede müntehap komisyonlar, daha ziyade, müstakbel bir kanuna mesned olabilecek araştırmalarda bulunmak veya muayyen bir vakıayı tahkik etmek amaçlarıyla kullanılmaktadır. Mamafih bu komisyonların «icra organının murakabesi» maksadıyla tesis edildiği de, nadir olmakla beraber vakidir. Meselâ 1855'te Avam Kamarası, İngiliz ordusunun «Sivastopol önündeki durumunu ve bu ordunun ihtiyaçlarını yerine getirmekle ödevli hükümet dairelerinin faaliyet tarzını» tahkik etmek üzere bir komisyon kurmaya karar vermiştir. Bunun üzerine Lord Aberdeen hükümeti, kararı bir itimat-sızlık oyu telakki ederek istifa etmiştir. Yerine geçen Lord Palmers-tone, bu kararın sadece eski kabineye karşı güvensizliğin belirtil-

(24) May, s. 609.

(25) May, s. 611 - 612.

(26) May, Appendix, s. 1035.

(27) May, s. 615 - 619.

mesinden ibaret olmadığını, aynı zamanda Kamaranın, Kırım harbinin yönetimini tahkik etme isteğini de ifade ettiğini ileri sürmüş ve komisyon, hükümet değişikliğine rağmen kurulmuştur. Ancak yeni kabinenin üç üyesi, böyle bir tahkikatın yapılmasına itiraz ederek kabineden istifa etmişlerdir. Bunlardan Mr. Gladstone'a göre «teklif edilen tarzda bir tahkikat, Parlatentonun, icra organını işgal edenlere karşı olan gerçek güveni ile bağdaşamaz ve hangi partiye mensup veya hangi siyasi akıdeye sahip olurlarsa olsunlar, Tac'm bakanlarının her halde haiz olmaları gereken itibar ve otorite ile tamamen gayr-ı kabil-i teliftir» (28). Aslında bu, müfrit bir görüştür. Zira Avam Kamarası, muhakkak ki icra organının faaliyetlerini tenkid ve bakanları izahata davet etme yetkisine sahiptir. Bu bakımdan Kamaranın, bir komisyonu vasıtasıyla bazı vakıaları tahkik etmesinde ve tahkikat sonucunda, gerekiyorsa, mesuliyet atfında bulunmasında hiç bir fevkaladelik yoktur. Bu, icra organının faaliyetlerine doğrudan doğruya bir müdahale sayılmaz (29). Ancak hukuki durum ne olursa olsun, Kırım Komisyonu hadisesinin de belîğ bir şekilde gösterdiği gibi, «Avam Kamarasının, icra görevine taalluk eden hususları araştırmak üzere tahkikat açması, umumiyetle günün hükümetine karşı bir itimatsızlık» telakki edilmektedir (30). Oysa İngilterede «icra organının kuvvetli bulunduğu bir parlamanter rejim»in mevcudiyeti (31), icra organına karşı güvensizlik telakki edilecek ve muhtemelen onun düşmesine yol açacak bir harekete başvurulması ihtimalini hayli azaltmaktadır. İşte İngilterede bu usule müracaatın nadir olmasının sebebi budur.

Meclis tahkikatı usulünün itibarını azaltan bir nokta da, tahkikat komisyonlarını siyasi temayüllerden tecrid etmenin zorluğudur; bu komisyonlarda parti hissiyatının ve önyargıların işe karışması sebebiyle gerçeğe varılması güç olmaktadır (32). Bu durum

(28) Anson, s. 398 - 99.

(29) Aynı mahiyette Anson, s. 399.

(30) Schwartz, s. 74; Wade and Phillips, s. 117.

(31) Arsel, Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, s. 346; Jennings, Parliament, s. 7 - 8; Jennings, The Law and the Constitution, s. 163 - 165.

(32) Hood Phillips, s. 81; Anson, s. 400. Bu husus, A. B. D. de de meclis tahkikatı müessesesine karşı yöneltilen başlıca tenkidlerden birini teşkil etmektedir (Schwartz, s. 78).

karşısında bazan ortalama bir yol takip edilmiş ve «geniş ölçüde meclislerden birine veya her ikisine mensup üyelerden teşekkül etmekle beraber, meclis dışı unsurları da içine alan ve bu sebeple bağımsız bir mahkeme mahiyetini taşıyan ve parti temayüllerinin tesiri altında kalması daha az muhtemel bulunan bir heyetin kurulması» cihetine gidilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Mezopotamya ve Boğazlarda cereyan eden savaşlar hakkında tahkikatta bulunmak üzere «kanunla» kurulan komisyonlar bu mahiyettedir. Bu komisyonların tahkikat konusu, sadece harbin idare edilme tarzı değil, aynı zamanda - Kırım tahkikatında olduğu gibi - «bu harp sahalarında kullanılan kuvvetlerin ihtiyaçları ile meşgul olmakla görevli hükümet dairelerinin mesuliyeti»nin de araştırılması idi (33).

Tahkikat işlerinin siyasi heyetler tarafından değil, bağımsız bir mahkeme mahiyetindeki topluluklar tarafından yapılması hususundaki bu arzu, 1921 yılında Tahkikat Mahkemeleri Kanunu'nun çıkarılmasına müncer oldu.

II — Tahkikat Mahkemeleri : Tahkikat Mahkemeleri Kanununa (Tribunals of Inquiry Act) (34) göre (m. 1, No. 1) Parlamento, âmme yönünden büyük ehemmiyet arzeden bir meseleyi tahkik etmek için bir mahkeme kurulmasının uygun olacağına karar verebilir. Bu karar üzerine Kral veya Devlet bakanlarından biri, mahkemeyi teşkil eder. Tâyin vesikası ile bu mahkemeye,

- a) Şahitlerin celbi ve yeminli veya yeminsiz olarak dinlenmesi,
- b) Vesikaların celbi,
- c) Memleket dışındaki şahitlerin, usul kaidelerine uygun olarak istinabelerine karar verilmesi,

Hususlarında Yüksek Mahkemenin haiz olduğu bütün yetkileri verebilir.

Tahkikat yetkisinin müeyyidesi ise, gene 1'inci maddenin 2'nci fıkrasında derpiş edilmiştir. Bu fıkraya göre :

«Bir kimse,

(33) Anson, s. 400.

(34) Halsbury, Statutes of England, c. 9, s. 622 - 24.

a) Şahit olarak usulüne uygun şekilde mahkeme huzuruna çağrıldığı halde gelmekten imtina ederse,

b) Şahit olarak hazır bulunup da, mahkeme tarafından hukuka uygun olarak talep edilen yemini eda etmez, veya iktidarı yahut kontrolü altında bulunan ve mahkeme tarafından ibraz edilmesi hukuka uygun şekilde talep edilen vesikaları ibrazdan imtina eder, veya mahkemenin hukuka uygun şekilde tevcih eylediği bir suale cevap vermeyi reddederse; veya

c) ... Mahkemeye karşı saygısızlık (contempt) teşkil edecek diğer hareketlerde bulunursa;

Mahkeme reisi, o şahsın işlediği suçu kendi imzası ile tesbit ederek, Yüksek Mahkemeye veya İskoçya Yüksek Mahkemesine (Court of Session) gönderir ve bunun üzerine bu mahkeme, müsned suçu tahkik eder ve maznunun leh ve aleyhindeki şahitleri ve müdafaa sadedindeki diğer beyanları dinledikten sonra, o kimseyi, tıpkı mahkemeye saygısızlık suçu (contempt of court) işlemişçesine cezalandırabilir....»

Tahkikat mahkemeleri huzuruna çıkan şahitler, Yüksek Mahkemenin veya İskoçya Yüksek Mahkemesinin huzuruna gelen şahitlerin bütün dokunulmazlık ve ayrıcalıklarından faydalanma hakkını haizdir (m. 1, No. 3).

Tahkikat mahkemesi, muamelelerini kaideten aleni olarak yapar. Ancak mahkeme, tahkikatın konusuna ve bulunulacak şahadetin mahiyetine nazaran, gizliliğin âmme menfaati icabı olduğuna kanaat getirirse, gizli olarak çalışır.

Tahkikat mahkemesi, bir şahsın, huzurunda vekil veya müşavir vasıtasıyla temsiline müsaade edip etmemek yetkisine de sahiptir (m. 2).

Tahkikat Mahkemeleri Kanununun kabulünden (1921) bu güne kadar, bu kanun mucibince tahkikat mahkemeleri kurulması, sadece iki defa vaki olmuştur. 1936'da tesis edilen Porter Mahkemesi, bütçe sınırlarının o zamanki sömürge işlerine bakan Devlet Vekili Mr. J. H. Thomas tarafından ifşası meselesini tahkik etmiş, 1948'de kurulan Lynskey Mahkemesi de, vekillere yaklaşabilmek

için mutavassıt şahıslar kullanılmasından doğan rüşvet ve suiistimal iddiaları hakkında tahkikatta bulunmuştur (35).

Tahkikat Mahkemeleri Kanunu ile derpiş edilen usule benzer bir sistem, 1949 tarihli Election Commissioners Act (36) ile bazı seçim ihtilafları hakkında da kabul edilmiştir. Bu kanuna göre, bir seçim mahkemesinin veya seçimlerdeki suiistimal iddialarını tahkike memur bir Avam Kamarası komisyonunun raporunda, veya bir seçim çevresine mensup iki veya daha çok seçmen tarafından Avam Kamarasına verilen dilekçede, o çevredeki seçimlerde aşırı suiistimallerin (extensive corrupt practices) cereyan etmiş olduğu beyan veya iddia edilirse, her iki meclis tarafından Krala bir talepname (address) takdim edilerek, raporda veya şikayet dilekçesinde zikredilen hususlar hakkında, işbu talepnameye isimleri gösterilen şahıslar tarafından tahkikat yapılması rica edilir. Kral da, talepnameye gösterilen şahısları bu işle görevlendirir. Seçim komisyonları, en az yedi yıldan beri meslekte bulunan hukukçulardan terekkiüp eder; Parlamento üyeleri ve maaşlı devlet memurları bu komisyonlara giremezler (37).

§ 3. A. B. D.'de Meclis Tahkikatı :

I — Genel olarak. Meclis tahkikatı, Amerikan Kongresinin faaliyetleri arasında çok mühim bir yer işgal etmektedir. Prof. Friedrich bu konuda, «meclis tahkikatının, Kongre komisyonlarının başlıca işlerinden biri haline gelişi, Amerikan Kongresinin geçirdiği evrimin en bariz özelliklerinden biridir» demektedir (38), Prof. Schwartz da «çağımızın şartları içinde tahkikat komisyonlarının, geniş ölçüde, Amerikan Kongresinin gözü ve kulağı haline geldiğini» söylemektedir (39).

Meclis tahkikatı müessesesinin İngilteredeki işleyişini izah ederken, orada bu usule «nadiren» başvurulduğunu belirtmiş ve bunun sebepleri üzerinde kısaca durmuştuk. Anahatları bakımından her iki memlekette de birbirine benzer tarzda tanzim edilmiş

(35) Hood Phillips, s. 80; Wade and Phillips, s. 117 - 118; Schwartz, s. 74.

(36) Halsbury, Statutes of England, c. 28, s. 494 - 511.

(37) Halsbury, a. g. e., May, s. 188.

(38) Friedrich, s. 346.

(39) Schwartz, s. 73.

olan bu müessesenin işleyişinde İngiltere ve Amerika arasında bu derece büyük bir ayrılık olmasının sebebi, iki memleketin hükümet sistemleri arasındaki farkla izah edilebilir. Bilindiği gibi Amerikada kuvvetler ayrılığı prensibi ve bunun neticesi olarak başkanlık hükümeti sistemi kabul edilmiş bulunmaktadır. Bu sistemde teşri organı, itimatsızlık reyi vermek suretiyle hükümeti düşürme yetkisine sahip olmadığından, icra organı üzerindeki murakabesi, parlamenter rejimlerdeki nazarın çok daha tesirsiz ve müeyyidesiz kalmaktadır (40). Bu şekilde, icra organının hareket tarzı üzerine doğrudan doğruya müessir olamayan Kongre, idaredeki kifiyetsizlik ve yolsuzluklarla mücadele etmek için en elverişli vasitalardan biri olarak meclis tahkikatını bulmaktadır. Şöyle ki: İdari bir yolsuzluk hakkında meclis tahkikatı açılması, şüphesiz âmme efkârını o konuda uyarmakta ve tahkikat sonunda iddiaların doğruluğu ortaya çıktığı takdirde âmme efkârında hükümete karşı beliren memnuniyetsizlik, ekseriya şikayet mevzuunun bizzat hükümetçe düzeltilmesini sağlayabilmektedir. Görülüyor ki Amerikan hükümet sisteminde meclis tahkikatı, idarenin Kongrece murakabe edilebilmesine imkân veren başlıca vasitalardan biridir (41).

Diğer taraftan gene başkanlık hükümeti sisteminin mahiyeti icabı olarak teşri ve icra organları arasında yakın münasebetlerin mevcut olmaması ve bilhassa Kongrede suallere tahsis edilmiş bir zamanın bulunmayışı, Kongreyi, görevlerini ifa edebilmek için gerekli olan malûmatı bizzat toplamak mecburiyetinde bırakmaktadır. Bu malûmatın elde edilmesindeki en iyi vasitalardan biri de, meclis tahkikatıdır (42). Nitekim 1946 tarihli Legislative Reorganization Act, kongre komisyonları emrine çok daha geniş bir memur kadrosu vermek suretiyle bu komisyonların malûmat kaynaklarını geliştirmiş ve böylece Kongrenin tahkikat faaliyetinin alanının daha da genişlemesini mümkün kılmıştır (43).

İşte Amerikada meclis tahkikatı usulüne başvurulmasının istisnai değil, mutad bir hadise oluşunun sebebi, Amerikan hükümet sisteminden doğan bu hususiyetlerdir.

(40) Bu husuta bk. Wilson, s. 195.

(41) Schwartz, s. 73 - 75; Wilson, s. 195.

(42) Schwartz, s. 74.

(43) Friedrich, s. 346.

II — Tahkikat yetkisinin mesnedi.

1. Müstakbel bir kanuna esas olacak malûmatı toplama gayesiyle yapılan tahkikatlarda : Amerikan Anayasasının X. Tadiiline göre, «Anayasa mucibince Birleşik Devletlere verilmemiş veya Devletlere yasaklanmamış olan yetkiler, Devletler veya halk için mahfuzdur». Bu hüküm, Federal Hükümetin ancak Anayasanın kendisine verdiği yetkilere sahip bulunduğunu, bunların dışında ise hiç bir yetkisi olamayacağını ifade etmektedir. O halde Kongrenin tahkikatta bulunabilmesi ve ilgili şahısları şahadete zorlayabilmesi için, bu yetkinin Federal Anayasa tarafından sarahaten veya zimnen Kongreye verilmiş olması lâzımdır (44): Anayasada bu hususta sarıh bir hüküm mevcut olmamakla beraber, giriş bölümünde (§ 1) izah ettiğimiz gibi, gerek teşrii tatbikat, gerek mahkeme kararları, kanun yapma yetkisinin, zaruri olarak, müstakbel kanunlara mesned teşkil edecek malûmatı toplama yetkisini de içine aldığı ve bu sebeple tahkikat yetkisinin Kongreye zimnen verilmiş bulunduğunu kabul etmektedir; kanun yapma yetkisi, bu yetkinin bilgi ve dirayetle kullanılmasını gerektirir; meclis tahkikatı ise, bunu mümkün kılan bir vasıtaadır.

2. İcra organının murakabesi maksadıyla yapılan tahkikatlarda : Kongrenin, bir kanun çıkarma maksadının mevcut olmadığı hallerde de, icra organının faaliyetindeki yolsuzluklar hakkında tahkikatta bulunduğu bir vakiadır. Daha 1792 yılında General St. Clair ordusunun kuzeybatıda uğradığı felaket hakkında yapılan tahkikat (45), bu yoldaki tatbikatın, Anayasanın kabulünden sonraki (46) ilk örneğidir. O günden bu yana, Kongrenin icra organının faaliyetleri ile ilgili meseleler hakkında tahkikatta bulunması usulü, arasına muhalefetle karşılaşmakla (47) beraber, devam etmiştir

(44) H. L. R., Notes, c. 38, s. 235 ve not 11.

(45) Corwin, The Constitution of the United States, Analysis and Interpretation s. 82; Landis, s. 170 - 171.

(46) Meclis tahkikatı müessesesi, Federal Anayasasının kabulünden önce de kolonilerin yasama organları tarafından kullanılıyordu (Mc. Grain v. Daugherty, Dodd, s. 193).

(47) Bilhassa eski Cumhurbaşkanı Jackson, zamanında açılan bir tahkikat dolayısıyla kurulan komisyonun kendisinden vaki isteklerini, «icra organının ve bu organı teşkil eden fertlerin meşru haklarına karşı bir tecavüz» olarak vasıflandırarak reddetmiş, komisyon da, bu duruma istemiyerek rıza gös-

(48). Bu örnekler, böyle bir yetkinin mevcudiyeti hususunda mahkemeleri bağlamazsa da, hükûmet organlarının uzun zamandan beri teessüs etmiş bulunan tatbikatının, hilafına sarîh bir hukuk kaidesi mevcut olmadıkça, mahkemelerce riayet görmesi mutadır (49). Esasen giriş bölümünde de izaha çalıştığımız gibi, kuvvetler ayrılığı prensibinin kabul edilmiş olmasına rağmen, icra organının Kongre tarafından murakabesine ve dolayısıyla meclis tahkikatı müessesesinin bu maksatla kullanılmasına hukuken mesned teşkil edecek hususlar da mevcuttur (50). Nihayet tahkikat yetkisini, mutlaka bir «kanun yapma maksadı»nın mevcut olduğu hallere inhisar ettirmek mantıksızdır; çünkü gerçekten yeni bir kanunun yapılmasının gerekip gerekmiyeceği, ancak şikâyet konusu olan hususun tahkikinden sonra anlaşılabilir. Diğer bir ifade ile tahkikat ameliyesi, mantıken kanun yapma maksadına tekaddüm eder (51).

Bu bahiste üzerinde durulması gereken bir nokta da, «icra organının murakabesi» maksadıyla yapılan tahkikatlar bakımından Temsilciler Meclisi ile Senatonun durumları arasında bir fark olup olmadığıdır. Bazılarınca Temsilciler Meclisinin bu konudaki yetkileri daha geniştir. Çünkü Anayasa, ittihâm (impeachment) yetkisini sadece Temsilciler Meclisine vermiş, Senatoyu ise bu muamelede ancak vakıalar hakkında hüküm vermekle görevli kılmıştır. Bu hükmün, Senatoyu idari faaliyetler hakkında tahkikatta bulunma yetkisinden mahrum ettiği sanılmamalıdır. Impeachment, büyük yolsuzlukların düzeltilmesine matuf, ağır işleyen ve bu sebeple nadiren kullanılan bir usuldür. Anayasa, bu fevkalade usulün kullanılmasını sınırlamakla, çok daha mutad halde olan ve lüzumu, tecrübelerle ortaya çıkmış bulunan tahkikat yetkisini kayıtlamak istemiş olamaz (52). Gerçekten meclislerden birinin tahkikatta bulunabilmesi için, bu tahkikatın impeachment'a müncer olması şart değildir. Nitekim impeachment'a tabi tutulamayacak şahıslar (53) hakkında da tahkikat yapılabilmektedir. Tahkikat yetkisinin mesnedleri, yukarıdan beri izaha çalıştığımız gibi, impeachment'dan ibaret değil-

termek mecburiyetinde kalmıştır (Landis, s. 181 - 82; Corwin, s. 83).

(48) Corwin, s. 83.

(49) H. L. R. Notes, s. 237 - 38.

(50) Bk., s. 2 - 3.

(51) H. L. R. Notes, s. 238 - 39.

(52) H. L. R. Notes, s. 238.

(53) Meselâ 1792 deki tahkikatta General St. Clair.

dir (54). Nitekim Senato, 1818 yılından beri (55) tahkikat yetkisini kullanmaktadır.

3. Meclisin kazai görevlerinin ifası dolayısıyla yapılan tahkikatlarda : Meclislerin, münazaalı seçimler veya bir üyenin milletvekilliğinden ihracı hakkında hüküm verirken tahkikatta bulunabileceklerine şüphe yoktur; zira bu gibi hallerde meclisin kararı, şahitlerin ifadeleri ile ortaya çıkacak olan vakıalara istinad edecektir. Nitekim *In Re Chapman* davasında (56) mahkeme, teşrii vekâleti ve milletvekilliği vazifeleri ile bağdaşmaz bir suç işleyen milletvekilini iskat etme hakkı meclise ait olduğuna göre, meclisin, bu suçu tahkik etmek ve bu maksatla hususi şahısları şahadette bulunmak üzere celbetmek yetkisine de sahip olduğuna karar vermiştir. *Barry v. United States ex rel. Cunningham* davasında (57) da mahkeme, bir senato seçimi hakkında yapılan tahkikatta buna benzer bir yetkinin kullanılmasını tasvib etmiştir (58).

III — Tahkikat komisyonlarının teşekkülü : Tahkikat çalışmaları, meclislerin daimi komisyonlarınca yürütülebileceği gibi, ilgili meclisin aldığı bir karar üzerine, sadece muayyen bir meseleyi tahkik etmek üzere kurulan komisyonlar (ad hoc committees) tarafından da icra edilebilir (59). Temsilciler ve senatörlerden mürekkep karma tahkik komisyonlarının da kurulduğu vakidir; bu usul, ilk defa 1861 yılında kullanılmıştır (60). Tahkikat komisyonunun kurulmasına dair meclis kararı, umumiyetle, tahkikatın mevzu ve gâyesini de tâyin ve bu vazife için bir müddet tesbit eder. İlgili komisyona mutaden, şahitlerin dinlenmesi ve vesikaların elde edilmesi hususlarında federal mahkemelerin haiz olduğu yetkiler ve tahkikat masraflarını karşılamak üzere hususi bir tahsisat verilir (61).

IV — Tahkikatın sahası : Kongrenin tahkikat yetkisinin sahası, Amerikan hukukçuları arasında ve bilhassa zamanımızda geniş münakaşalara sebebiyet veren bir mevzudur (62). Bu mesele, bazı

(54) Landis, s. 210 - 211.

(55) Landis, s. 175 - 176.

(56) 160 U. S. 661 (1897).

(57) 279 U. S. 597 (1929).

(58) Corwin, s. 85.

(59) Schwartz, s. 75.

(60) Landis, s. 190.

(61) Schwartz, s. 75.

(62) Schwartz, s. 76.

önemli mahkeme kararlarına da konu teşkil etmiş bulunmaktadır. Bu kararların tahliline girişmeden önce şu kadarını belirtelim ki, Amerikan mahkemeleri hiç bir zaman, İngilteredeki gibi, tahkikat yetkisinin sahasının sınırsız olduğunu kabul etmemişlerdir (63). Bu konudaki ilk önemli karar, Federal Yüksek Mahkemenin, Kilbourn v. Thompson davasındaki (64) içtihadıdır. Söz konusu davaya sebep olan hadise şu idi : Müteaddit alacaklıları arasında A. B. D. de bulunan Jay Cook and Co. adlı şirket iflas etmişti. Bu şirketin, Columbia eyaletindeki bir gayrimenkul alım - satım şirketinde (real estate pool) bazı hakları mevcuttu. İflas dolayısıyla bu haklar da tasfiyeye uğramış, fakat A. B. D. dahil olduğu halde bir kısım alacaklılar tasfiye sonunda alacaklarını istifa edememişlerdi. Bunun üzerine Temsilciler Meclisi, meseleyi tahkik için soruşturma açılmasına karar vermiş ve buna dair karar suretinde, komisyona şu yolda yetki ve talimat verilmiştir : «Adı geçen gayrimenkul alım - satım şirketinin mahiyet ve tarihçesi ve bahis konusu tasfiyenin mahiyeti... hakkında, şahısları ve evrakı celbetmek ve meclise rapor verme yetkileri ile mücehhez olarak tahkikatta bulunmak» (65). İşte bu tahkikat dolayısıyla çıkan bir ihtilafta Federal Yüksek Mahkeme, aşağıdaki sebeplere dayanarak, tahkikatın hukuka uygun olmadığına karar vermiştir :

a) Kongre meclislerinden hiç biri, vatandaşların hususi işleri hakkında genel bir tahkikat yetkisine sahip değildir; tahkikat yetkisi sadece, o meclisin yetkili olduğu ve hakkında meşru şekilde tasarrufta bulunabileceği hususlara münhasırdır; tamir ve telafisi ancak kazaî yollarla mümkün olabilecek bir husus, meclis tahkikatına konu teşkil edemez; bu gibi hususlarda, anayasadaki kuvvetler ayrılığı prensibi gereğince, ancak kaza organı yetkilidir. Mahkeme, bu prensipleri davadaki hadiseye tatbik ederek, tahkikatın meşru olmadığı sonucuna varmıştır : Hadisede tahkikata konu teşkil eden husus, tamamen fertlerin hususi işlerine müteallik olup, mutcber bir kanuna müncer olabilecek mahiyette değildir (66). Müflisin

(63) Schwartz, s. 77.

(64) 103 U. S. 168 (1880).

(65) Dodd, s. 198.

(66) «Gayrimenkul alım - satım şirketinin tarihçesini ve mahiyetini tahkik. Ne kadar müphem ! Gayrimenkul alım - satım şirketi nedir ? Bir cürüm veya suçla mı itham ediliyor ? Eğer böyle ise, bunun üyelerini cezalandırabilecek olan, ancak mahkemelerdir.. Şirketin veya üyelerinin, borçlunun ve alacaklısının

mameleki ve yapılan tasfiye, halen iflas mahkemesinde dava konusudur; gerek Birleşik Devletler gerek diğer alacaklılar haklarını bu yoldan talep etmekte serbesttir. Bu bakımlardan Temsilciler Meclisi böyle bir tahkikata girişmekle «sadece kendi iktidarının sınırlarını aşmış olmakla kalmayıp aynı zamanda, sarahaten kazai bir mahiyet taşıyan ve bu itibarla ancak devletin başka bir organı tarafından meşru surette kullanılabilir olan bir yetkiyi gasbetmiştir» (67).

b) Madem ki Kongre ancak «yasama görevine yardımcı olacak mahiyette» bir tahkikat yapmağa yetkilidir ve bunun dışında kalan hususlar ve bilhassa fertlerin hususi işleri hakkında tahkikatta bulunma yetkisi yoktur, o halde tahkikatın meşru olup olmadığının anlaşılabilmesi için Kongre, tahkikatın açılmasına dair kararında tahkikatın gayesini açıkça belirtmeye mecburdur. Bu suretle mahkemeler, açılan tahkikatın Kongrenin yetkisi içinde olup olmadığını kontrole imkân bulacaktır. Nitekim Kilbourn v. Thompson davasında mahkeme, tahkikatın hukuka aykırı olduğunu ilan ederken, Temsilciler Meclisinin, karar suretinde hiç bir mutavasser kanundan bahsetmemiş olduğuna da işaret etmiştir. (68).

Görülüyor ki zikrettiğimiz kararında Federal Yüksek Mahkeme, bir meclis tahkikatının meşru olabilmesi için, a) «Yasama görevine yardımcı» olacak bir mahiyet taşımasını, ve b) Meclisin buna dair kararında tahkikatın gayesinin açıkça belirtilmesini lüzumlu görmüştür.

Münhasıran fertlerin hususi işlerine taalluk eden bir konuda meclis tahkikatı yapılamıyacağı üzerinde tereddüt edilemezse de (69), tahkikatın mutlaka «yasama görevine yardımcı» bir mahiyet

hakları, komisyonun raporu veya Kongrenin çıkaracağı bir kanun ile hükme bağlanabilir mi? Bağlanamazsa o halde Meclisin, devlet memuriyetinde bulunmayan şahısların özel işlerini bu şekilde tahkike ne hakkı olabilir?» (Adı geçen karardan, Landis, s. 216 dan naklen).

(67) A. g. Karar (Dodd, s. 198).

(68) Landis, s. 217; Dodd, s. 197.

(69) Bu husus, Interstate Commerce Commission v. Brimson, 154 U. S. 447 (1894) dâvasında da teyid edilmiştir: «Ne yasama organı, ne de evleviyetle Kongre tarafından tesis edilen münhasıran idari mahiyette bir heyet, vatandaşların hususi işlerini tahkik hususunda genel bir yetkiye sahip olabilir veya bu kabil yetkilerle techiz olunabilir» (Corwin, s. 84).

taşması şartından ne kastedildiğini anlamak kolay değildir. Şayet bu tahdit, muayyen kanunların ısdarı hususunda yardımcı olmayı hedef tutmayan bir Kongre tahkikatını batıl kılacaksa, bu takdirde idarenin murakabesi ve âmmenin aydınlatılması gayelerini takip eden meclis tahkikatlarının muteber sayılmaması gerekecektir (70). Ancak mahkemeler, daha sonraki içtihatlarında, tahkikatın yasama görevine yardımcı mahiyette olup olmadığını tâyin ederken daha geniş bir görüşle hareket etmişler (71) ve tahkikat konusunun meşruluğu hususunda yasama organı lehine bir karine tanımışlardır (72). Hadise itibarile Kilbourn davasına yakın bir benzerlik gösteren Sinclair v. United States davasında (73) ise bir adım daha ileri gidilmiş ve mahkeme, devlet emlâkinin hileli yollarla kiralanması meselesinin Senatoca tahkikini tasviib etmiştir. Halbuki o sırada bu emlâkin istirdadı için mahkemelerde dava açılmış bulunuyordu. Nitekim ifadesine başvuru Kiracılar Cemiyeti Başkanı, meselenin halen mahkemelerde dava konusu olduğunu ileri sürerek şahadetten çekinmek istemişti. Buna rağmen Yüksek Mahkeme, bunun, tahkikatın meşruluğuna hanel getirmeyeceğini kabul etmiştir (74). 1946'da, Birleşik Devletler dahilinde yapıldığı ileri sürülen Amerikan aleyhtarı propaganda faaliyetlerini tahkik için daimi şekilde tesis edilen «Temsilciler Meclisi Amerikan Aleyhtarı Faaliyetler Komisyonu»nun çalışmalarından doğan ihtilaflar hakkında mahkemelerce verilen kararlar da, bu temayülün devam ettiğini göstermektedir. Komisyonun yıllardan beri süregelen çalışmaları,

(70) Schwartz, s. 77.

(71) Rottschaeffe, s. 161.

(72) Corwin, s. 84. Meselâ Mc Grain v. Daugherty dâvasında, dâva konusu olan tahkikatın, kanun yapma işinde Senatoya yardımcı olmak gayesiyle açılmış bulunduğu karine olarak kabul edilmiştir. Oysa ki bu hâdisede tahkikatın konusu, A. B. D. eski baş-savcısı Daughery'nin yolsuz faaliyetlerinin tahkiki idi. Bu konusuna nazaran tahkikatın, bir kanun yapma ameliyesine müncer olacağı pek tasavvur edilemezdi. Yüksek Mahkeme, buna rağmen tahkikatın muteber olduğuna karar vermiş ve bu suretle Kilbourn dâvasında ortaya atılan tahdit, önemini geniş ölçüde kaybetmiştir.

(73) 279 U. S. 263 (1929).

(74) Corwin, s. 84 - 85.

önemli bir yasama faaliyetine yol açmadığı (75) halde, mahkemelerin tasvibi ile karşılaşmaktadır.

Amerikan mahkemelerinin son zamanlarda tahkikat yetkisinin kullanılmasını murakabe hususunda gösterdiği çekingenlik, sadece tahkikatın sahasına münhasır kalmamış, komisyonların çalışma «usul»ünün kontrolü bakımından da kendini göstermiştir. Bilhassa yukarıda sözü geçen Amerikan Aleyhtar Faaliyetler Komisyonunun çalışma tarzı ve usule müteallik teminatlara saygı göstermemesi bazı itirazlara yol açtığı halde şimdiye kadar mahkemeler, komisyonun faaliyetleri aleyhinde bir karar vermemişlerdir (76).

Diğer taraftan *Kilbourn v. Thompson* kararının tahkikat yetkisi bakımından koyduğu ikinci tahdit, yani tahkikat açılmasına dair meclis kararında tahkikatın gayesinin açıkça gösterilmesi şartı da uzun zamandan beri terkedilmiştir. Ezcümle *In Re Chapman* davasında (77), bunun, tahkikatın meşruiyeti için zaruri bir şart olmadığı açıkça ifade edilmiştir (78). Mamafih bu içtihat değişikliğinin yerinde olduğu söylenilebilir; çünkü tahkikatın taalluk ettiği konuda yeni bir kanun çıkarılmasının veya mevcut kanunların değiştirilmesinin gerekip gerekmiyeceği, ancak tahkikatın sonucuna göre tâyin edilebilir. Tahkikat neticesinde ne gibi bir işlem yapılacağına önceden ilanı şart koşmak, Kongreyi, daha vakıalar öğrenilmeden evvel, o konuda kanun çıkarılmasının gerekip gerekmiyeceği hakkında karar vermeye zorlayacaktır (79).

V — Tahkikat yetkisinin müeyyideleri : İngiltere Parlamentosu gibi, Amerikan Kongresi de, bazı hallerde bizzat ceza verme yetkisine sahiptir. Mahkemelerce de tasvip gören teşrii tatbikata göre bu haller, meclislerin meşru emirlerine itaat olunmaması (80), parlamento imtiyazlarının ihlal edilmesi ve teşri organının bütününe veya üyelerine herhangi bir şekilde tecavüzde bulunulmasıdır (81). Meselâ *Anderson v. Dunn* kararında (82), bir milletvekiline rüşvet

(75) Schwartz, s. 76.

(76) Schwartz, s. 77 - 79.

(77) 166 U. S. 661 (1897).

(78) Corwin, s. 84.

(79) Landis, s. 217; H. L. R. Notes, s. 238.

(80) Buna, İngilteredeki gibi «Méclise saygısızlık» (contempt) denilmektedir.

(81) Landis, s. 157; Rottschaefter, s. 162.

verme teşebbüsünün meclisçe cezalandırılması, mahkeme tarafından tasvib edilmiştir. Amerikan müelliflerine göre meclislerin bizzat ceza verme yetkisi, kuvvetler ayrılığı prensibine aykırı değildir. Aksine, bu yetki, kazai olmaktan ziyade, yasama yetkisinin zaruri bir tamamlayıcısı mahiyetindedir. Meclis, kendisine yapılan tecavüzleri bizzat cezalandırmak imkânına sahip olmadıkça yasama görevini lâıyıkı ile ifa edemez (83). Diğer bir deyimle bu yetkinin mesnedi, meclislerin kendini koruma (self - defense) haklarıdır (84).

İşte tahkikat komisyonlarının otoritesi de bu yetkiye dayanılarak sağlanmakta ve komisyonların emirlerine riayet göstermeyen, meselâ davet edilmesine rağmen komisyon huzuruna gelmeyen veya gelip de ifade vermeyen veyahut nezdindeki vesikaları ibraz etmeyen şahıslar, meclis tarafından cezalandırılabilir.

Meclislerin cezalandırma yetkisinin sınırları nedir? Umumiyetle kabul edildiğine göre, madem ki Kongrenin cezalandırma yetkisi, yasama görevinin layıkı ile ifasını sağlamaya matuf «yardımcı» bir yetkidir, şu halde ancak asli gayeyi tahakkuk ettirmek için zaruri olduğu nisbette kullanılabilir (The least possible power to effect the end) (85). Meselâ Marshall v. Gordon kararında (86), tahkikat komisyonu başkanına komisyonun gaye ve faaliyetleri hakkında tecavüzkar bir mektup yazan ve bunu neşreden şahsın söz konusu hareketinin, «meclis muamelelerine veya meclisin görevlerinin ifasına tesir edecek mahiyette olmadığı» ve bu sebeple kendisinin meclisçe cezalandırılmıyacağı kabul edilmiştir (87). Keza tahkikatın sahası üzerindeki tahdit, tahkikatın müeyyidesini teşkil eden cezalandırma yetkisi bakımından da mevcuttur. Meselâ şahide sorulan sual, tamamen hususi bir meseleye taalluk ediyor ve bu mesele, tahkikatı yürüten meclisin yetkileri dışında bulunuyorsa şahit o suale cevap vermemesinden dolayı cezalandırılmaz: hattâ tahkikat, bütünü itibarile meclisin tasarrufta bulunmaya yetkili olduğu bir hususa taalluk etse dahi durum aynıdır (88).

(82) 6 Wheat. 204 (1821).

(83) Landis, s. 157 - 160; H. L. R. Notes, s. 236.

(84) Corwin, s. 85.

(85) H. L. R. Notes, s. 236; Rottschaeffer, s. 160 - 161.

(86) 243 U. S. 521 (1917).

(87) Rottschaeffer, s. 162.

(88) Rottschaeffer, s. 161.

Bir zamanlar cezalandırma yetkisinin ancak «mevcut» obst-rüksiyonları ortadan kaldırmak için kullanılabileceği ve bu obst-rüksiyonlar ortadan kalktığı veya kaldırılması imkânsız hale girdiği andan itibaren cezalandırma yetkisinin de sona ereceği kabul edil-mekteydi. Diğer bir deyimle bu yetkinin sırf cezalandırmak gaye-siyle (qua punishment) kullanılması red olunmaktaydı. Fakat son içtihatlarda, bahis konusu yetkinin bu faktörlerle sınırlı olmadığı ve Kongrenin «geçmişteki» bir fiilden dolayı da faili cezalandıra-bileceği belirtilmiştir (89). Meselâ *Jurney v. Mac Cracken* dava-sında (90), nezdindeki vesikaları ibraz etmesi hususundaki dave-tiyeyi tebellüğ ettikten sonra bu vesikaları imha eden şahidin Se-natoca cezalandırılabilmesi kabul olunmuştur. Bu kararında mah-keme, geçmişteki bir fiilden dolayı cezalandırma yetkisini, «delil-lerin celbini talep etme hususundaki zaruri ve müessese imtiyaz»ın himayesi için lüzumlu bir vasıta telakki etmiştir (91).

Meclislerin, zikrettiğimiz hallerde verebilecekleri cezaların hu-dudu nedir? Meclisler, ilgili şahsın cezalandırılıp cezalandırılmıya-cağını ve cezayı tâyinde tam bir takdir serbestisine maliktir. Ancak verebilecekleri hapis cezası, bu cezayı veren meclisin vazife müd-deti sona erdikten sonra devam edemez (92). Bu hal, sözü geçen müeyyidenin müessiriyetini azalttığı için, 1857'de kabul edilen bir kanunla, şahadetten imtina ayrıca bir suç haline getirilmiş ve bu-nun için cezai müeyyideler derpiş olunmuştur. Bu müeyyideler, umumi mahkemeler tarafından ve normal ceza usulü hükümleri dairesinde tatbik edilir (93).

NETİCE

Meclis tahkikatı müessesesinin İngiltere ve Amerikadaki 'tan-zim şeklinde en çok ilgiyi çeken hususlardan biri, tahkikat yetki-sinin, meclislerin bizzat ceza verebilme imkânları ile müeyyideli oluşudur. Oysa, meclislerin cezalandırma yetkisi mahzurlu ve teh-

(89) Rottschaeffe, s. 162.

(90) 294 U. S. 125 (1935).

(91) Corwin, s. 86.

(92) Rottschaeffe, s. 163; Corwin, s. 86.

(93) Landis, s. 185 - 86; Corwin, s. 86.

likeli olduğu gibi, bir yasama organının işleyebilmesi için zaruri mahiyet de taşımamaktadır. «İngiliz Parlamentosunun meclislerinde bu yetkinin mevcut bulunması,... bunların yüksek mahkemeler telakki edilmesi yolundaki tarihi sebepten ileri gidebilir» (94). Nitekim zamanımızda bilhassa meclis dışında ve müstakki olmayan şahıslar tarafından işlenen suçları cezalandırma yetkisini mahkemelere devretmek hususunda kuvvelli bir tenayül mevcuttur (95).

Diğer taraftan meclis tahkikatının sahasının, İngiltere ve kısmen Amerikadaki gibi, sınırsız olması da doğru değildir. Bilhassa mahkemelerin yetkili olduğu hususlarda meclisçe tahkikatta bulunulması, ve tahkikat sonucunda varılan kanaatin açıklanması, mahkemeleri ağır bir manevi baskı altına alabilir. Bu itibarla bazı memleketlerin anayasalarında meclis tahkikatının sahasını sınırlandırılması doğru ve yerindedir. Meselâ İsveç Anayasası (m. 90) na göre «Memurların tayin ve azline, icrai veya kazai meclislerin karar ve hükümlerine, hususi şahıs veya teşekküllerin faaliyetine veya herhangi bir kanun, emirname (decree), ve lüzüğün icrasına müteallik meseleler, temel kanunlarda sarahaten belirtilen haller dışında, hiç bir hal ve şekilde Rigsdag'ın, meclislerinin veya komisyonlarının tetkik ve tahkikine maruz olamaz» (96). Bunun benzeri Belçika Anayasası (m. 40), tahkikatın sahasını, «âmme işlerinin tedvir şeklini tahkik» (97); İtalyan Anayasası (m. 82), «umumi iğkandıren meseleler» (98); Japonya Anayasası (m. 62), «hükümet işleri hakkında tahkikat» (99); Doğu Almanya Anayasası (m. 65), «hükümet makamlarının faaliyetlerini murakabe maksadıyla tahkikat» (100) gibi ifadelerle sınırlandırmışlardır.

Bu sınırlar dahilinde, yani meclislerin bizzat cezalandırma yetkisine sahip olmamaları ve tahkikat sahasının zik ettiğimiz şekillerde sınırlandırılmış olması şartıyla meclis tahkikatı müessesesi acaba ne gibi faydalar sağlayabilir?

(94) Hood Phillips, s. 156; aksi fikir için bk. Landis, s. 159 - 60.

(95) Hood Phillips, s. 156.

(96) Peaslee, Constitutions of Nations, 1950, c. III, s. 111.

(97) Peaslee, c. I, s. 130.

(98) Peaslee, c. II, s. 289.

(99) Peaslee, c. II, s. 313.

(100) Peaslee, c. III, s. 637.

Meclis tahkikatı, kanun yapma işinde meclise yol gösterecek ve mutavver kanunlara mesned olacak bilgileri sağlaması bakımından faydalı olabilir. Mamafih aynı gaye, alelade bir parlamento anketi yolu ile de, çok daha pratik şekilde temin olunabilir. Keza Amerikada olduğu gibi yasama organının emrine, onun lüzum göreceği konularda araştırmalarda ve hazırlık çalışmalarında bulunacak kuvvetli bir memur ve mütehassis kadrosu verilmesi de, bu hususta meclis tahkikatından beklenen faydaları geniş ölçüde sağlayabilir.

İcra organının murakabesi bakımından ise meclis tahkikatı lüzumlu ve faydalı bir müessesedir. Ancak icra organının şu veya bu sebeple teşri organı üzerinde kuvvetli bir nüfuza sahip olduğu memleketlerde meclis tahkikatının lâıyıkı ile işleyemediği görülmektedir. Ezcümle İngilterede bu usule pek ender başvurulduğunu söylemiştik. Memleketimizde de son yıllarda muhalefetin ileri sürdüğü haklı tahkikat talepleri, sabık iktidar partisi çoğunluğu tarafından daima reddedilmiştir. Bu mahzuru önlemek için, milletvekillerinin muayyen bir nisbetinin teklifi halinde tahkikat açılmasını mecburi kılan bir hüküm kabulü isabetli olur. Meselâ Brezilya Anayasası (m. 53), üyelerin üçte birinin (101); Batı Almanya Anayasası (m. 44, No. 1), dörtte birinin (101 a); Doğu Almanya Anayasası ise beşte birinin teklifini bu hususta kâfi saymıştır. Diğer taraftan tahkikat komisyonunun meclisi gerçekten temsil edebilmesi için, meclisteki çeşitli parti gruplarının, kuvvetleri nisbetinde bu komisyonda yer almaları lâzımdır. Nitekim Brezilya ve İtalya Anayasaları bu hususu tasrih etmişlerdir.

Meclis tahkikatının icra organının murakabesi hususunda pek kifayetsiz bir vasıta olamamasının bir sebebi de, siyasi birer teşekkül olan tahkikat komisyonlarını parti hislerinden tecrid etmenin güçlüğüdür. Tecrübeler göstermektedir ki tahkikat komisyonlarının iktidar partisine mensup üyeleri hükümeti temize çıkarmak, muhalefete mensup üyeleri ise hükümetin itibarını kırmak arzusundan kendilerini kurtaramamakta ve böylece gerçeğe varma imkânları zayıflamaktadır (102). Bu bakımdan meclis tahkikatının yanında, İngilterede olduğu gibi, tarafsız tahkikat mahkemeleri kurulması usu-

(101) Peaslee, c. I, s. 188.

(101 a) Peaslee, c. III, s. 606.

(102) Schwartz, s. 78.

lünün de kabul edilmesi isabetli olur kanaatindeyiz. Mamafih meclislerin tahkikat komisyonları da, üyelerinin siyasi temayülleri sebebiyle ekseriya salim ve bitaraf neticelere varamasalar bile, hiç değilse icra organının yolsuz faaliyetleri üzerine âmmenin dikkatini çekmek ve onu uyarmak bakımından küçümsenemeyecek bir fayda sağlayabilirler.

E K

ÇEŞİTLİ MEMLEKETLERİN ANAYASALARINDA MECLİS TAHKİKATI İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

1) Belçika (1831), m. 40: «Meclislerden her biri, âmme işlerinin tedvir şeklini tahkik etme hakkını haizdir» (Peaslee, c. I, s. 130. Meclis tahkikatının şekli, 3 Mayıs 1880 tarihli bir kanunla düzenlenmiştir, a. g. e., s. 130, not 4).

2) Brezilya (1946), m. 53: «Mebusan Meclisi ve Federal Senato, üyelerinin üçte birinin teklifi ile, muayyen bir mesele hakkında tahkikat komisyonları kurar.

Bu komisyonların teşkilinde, 40'ıncı maddenin müstakil fıkrasında vaz edilen kıstasa riayet olunur» (A. g. e., c. I, s. 190) (Not : Bahsi geçen 40'ıncı madde, komisyonların teşkilinde, ilgili meclisi meydana getiren millî partilerin imkân nisbetinde nisbi temsiline sağlanmasını derpiş etmektedir).

3) Bulgaristan (1947), m. 28 : «Millî Meclis, herhangi bir mesele hakkında özel komisyonlar vasıtasıyla araştırma ve soruşturma yapabilir.

Bütün devlet organları ve hususi şahıslar, bu komisyonlar tarafından talep edilen bilgileri ve vesikaları arza mecburdur» (A. g. e., s. 236).

4) İtalya (1948), m. 82 : «Meclislerden her biri, umumu ilgilendiren meseleler hakkında tahkikat açabilir.

Meclis, bu maksatla üyeleri arasından, çeşitli grupların nisbetlerini aksettirecek tarzda teşekkül edecek bir komisyon seçer. So-

ruşturma komisyonu, kazai mercilerin sahip bulunduğu yetkilerle ve onların tabi olduğu sınırlar dairesinde tahkikat ve tetkikatını icra eder» (A. g. e., c. II, s. 289).

5) Japonya (1946), m. 62 : «Meclislerden her biri, hükümet işleri hakkında tahkikat icra edebilir, şahitleri celp ve ifadelerini alabilir ve kayıtların ibrazını talep edebilir» (A. g. e., c. II, s. 313).

6) Hollanda (1815), m. 98 : «Her iki meclis, ayrı ayrı veya birlikte olarak, kanunla tanzim edilecek şekilde tahkikatta bulunma hakkını haizdir» (A. g. e., c. II, s. 525).

7) Romanya (1948), m. 58 : «Romanya Halk Cumhuriyeti Büyük Millet Meclisi, kendi arasından seçeceği komisyonlar vasıtasıyla Romanya Halk Cumhuriyetini ilgilendiren her meseleyi araştırmak ve soruşturmak hakkını haizdir.

Hususi şahıslar gibi bütün devlet makamları da, bu komisyonlarca istenilen bütün malûmatı vermeye ve vesikaları onun emrine arz etmeye mecburdur» (A. g. e., c. III, s. 43).

8) Rusya (1936), m. 51 : «SSCB Yüksek Meclisi (Supreme Soviet), lüzum gördüğü zaman herhangi bir husus hakkında tahkik ve teftiş komisyonları kurabilir.

Bu komisyonların taleplerine uymak ve kendilerine, lüzumlu bütün malzeme ve vesikaları teslim etmek, bilumum müessese ve makamların ödevidir» (A. g. e., c. III, s. 273).

9) Federal Batı Almanya (1949), m. 44 : «(1) Bundestag, gereken şahitleri aleni olarak dinleyecek bir tahkikat komisyonu kurma hakkına sahip ve üyelerinin dörtte birinin teklifi halinde bununla mükelleftir. Aleniyet bertaraf edilebilir.

(2) Tahkikatta, ceza muhakemeleri usulüne müteallik hükümler, münasip şekilde uygulanır. Posta, telefon ve telgraf muhaberatının gizliliği berdevamdır.

3) Mahkemeler ve idari merciler, hukuki ve resmi yardımında bulunmaya mecburdur.

4) Tahkikat komisyonlarının kararları kazai murakabeye tabi değildir. Mahkemeler, tahkikatın istinad ettiği vakıaları değerlendirmekte ve onlar hakkında hüküm vermekte serbesttir» (A. g. e., c. III, s. 606 - 607).

10) Doğu Almanya (1949), m. 65 : «Halk Meclisi, hükûmet makamlarının faaliyetlerini murakabe maksadıyla tahkikat komisyonları kurma hakkını haiz ve temsilcilerin kanuni sayısının beşte birinin bu talepte bulunması halinde bununla mükelleftir. Bu komisyonlar, kendilerince veya tahkikatı talep eden grupça lüzumlu görülen şahısların şahit olarak ifadelerini alabilirler. Bu işte naipleri tarafından da temsil olunabilirler.

Mahkemeler ve idari merciler, bu komisyonların veya naiplerinin şahit dinlenmesi hususundaki taleplerine uymaya ve istek üzerine, tetkik olunmak üzere yazışmalarını ibraza mecburdur.

Tahkikat komisyonları tarafından şahit dinlenilmesi hususunda, ceza muhakemeleri usulü kanunu hükümleri, münasip şekilde tatbik edilir. (A. g. e., c. III, s. 637).